Prof. dr hab. Józef Szykulski
Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego
Kierownik Zakładu Archeologii Pozaeuropejskiej

RECENZJA
Rozprawy doktorskiej magister Magdaleny Krzemień
Uniwersytet Jagielloński, Wydział Archeologii

Przedłożono mi do oceny poprawiony manuskrypt pracy doktorskiej Pani magister Magdaleny Krzemień, pt. *Badania podwodne w obrębie Nojpeten (Gwatemala) na tle innych stanowisk podwodnych kultury Majów*. Promotorem rozprawy jest zasłużony dla polskiej oraz światowej amerykanistyki, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr hab. Jarosław Źrałka.

Licząca sobie 371 stron praca Pani M. Krzemień składa się z abstraktu (streszczenia) w języku polskim i angielskim, podziękowań, spisu treści, wstępu, oznaczonego rzymskim numerem I(?), dziewięciu rozdziałów (1 – 9), bibliografii oraz aneksu(?).

Przy czym, zgodnie z układem przyjętym dla tego rodzaju prac, rozdziały dzielą się na podrozdziały, a te, na ich kolejne części. W przypadku wstępu (I), po wprowadzeniu informującym czego dotyczy praca i naświetleniu głównych problemów badawczych, znajdują się części zatytułowane: *Zawartość dysertacji*, *Zakres geograficzny badanego obszaru i dane hydrograficzne*, *Zakres chronologiczny badanego obszaru*. W odniesieniu do części *Zawartość dysertacji* mamy do czynienia ze skrótowym omówieniem treści poszczególnych rozdziałów, które jednakże nie w pełni odzwierciedla rzeczywistą ich zawartość. Natomiast część *Zakres geograficzny badanego obszaru i dane hydrograficzne* informuje o lokalizacji jeziora, jego powierzchni oraz panujących na tym obszarze warunkach hydrologicznych. Trzecia część wstępu *Zakres chronologiczny badanego obszaru,* po niezwykle zawiłym wstępnym akapicie, informuje, a właściwie przedstawia w formie tabeli system periodyzacyjny dla tego regionu oraz tabele/zestawienia przedstawiające periodyzację oraz style ceramiczne, związane z poszczególnymi okresami. Autorka słusznie uwzględniła również specyfikę regionalną badanego obszaru, wprowadzając pojęcie „okres kontaktu" obejmujący przedział czasowy 1525-1697.

Rozdział pierwszy (*1. Tło historyczne badanego obszaru*) dzieli się na cztery podrozdziały. Podrozdział 1.1 *Miejsce badań* w dużej mierze jest powtórzeniem informacji zawartych we wstępie. Natomiast w kolejnych podrozdziałach omawiane jest zagadnienie genezy Majów Itza, zamieszkujących obszar badań oraz kontaktów tejże ludności z hiszpańskimi konkwistadorami, jak również historii ostatecznego podboju tych terenów. Pani magister

Krzemień bardzo obszernie omówiła też źródła etnohistoryczne dotyczące podboju ziem Majów przez Hiszpanów. Acz, należy stwierdzić, że tekst niekiedy daleko odbiega od tematu dysertacji, niepotrzebnie przytaczając dyskusje pomiędzy badaczami, na temat autentyczności niektórych dokumentów, w ostatnim akapicie kończąc radami dla… potomnych(?); informacja dla autorki: nazwisko Hanns Prem w dopełniaczu ma formę Hannsa Prema. Następny podrozdział 2.2 *Dane archeologiczne* przedstawia historię badań w regionie Petén Itzá i uzyskanych wyników.

Kolejny rozdział (3), zatytułowany *Historia badań podwodnych na ziemiach Majów* zasadniczo jest rozwinięciem podrozdziału 2.2 *(Dane archeologiczne)*. Autorka, w podrozdziale 3.1 (*Meksykańskie cenotes*), wyjaśnia czym są tzw. *cenotes* i jak powstały, przechodząc następnie do przedstawienia historii ich badań oraz uzyskanych wyników, acz wnioski dotyczące podobieństwa czaszek z Jukatanu do materiału osteologicznego z Chin, południowego Pacyfiku, Afryki i Australii wydają się być daleko idącą nadinterpretacją. Jednocześnie należy przypomnieć, że obecność człowieka na obszarze Jukatanu już w epoce preceramicznej jest w nauce powszechnie przyjęta. Tym samym, nie ma powodu prezentować tego faktu w formie spektakularnego odkrycia. Natomiast podrozdział 3.2 *Gwatemalskie jeziora* zawiera informacje dotyczące badań w obrębie poszczególnych akwenów Gwatemali, jednocześnie łącząc te informacje z przekazami historycznymi. Autorka w ostatnim akapicie informuje, że pomija tutaj historię badań jeziora Petén Itzá, aby nie powielać informacji zawartych wcześniej w podrozdziale 2.2 *Dane archeologiczne*.

W moim odczuciu, zgodnie z logiką przekazu naukowego, to właśnie tutaj powinny się znaleźć informacje o badaniach w Petén Itzá, acz nie mogę odmówić autorce prawa do własnej koncepcji, jeżeli chodzi o układ dysertacji.

Rozdział 4. *Metodyka badań podwodnych* jest zasadniczo omówieniem procedur stosowanych przez ekipę badawczą, kierowaną przez magister M. Krzemień. Nie negując zasadności wyjaśnienia procedur badawczych, sądzę, że opis poszczególnych działań (etapy) jest częstokroć przedstawiony w niezwykle rozwlekłej formie *..Wypłynięcie na wybrany obszar poszukiwań i opuszczenie w jego centralnym punkcie boi sygnalizacyjnej połączonej liną z obciążnikiem w celu stabilnego umiejscowienia jej…* Abstrahując tutaj od innowacyjnej dla języka polskiego składni zdania, muszę stwierdzić, że cały tekst (zjawisko powtarzające się również w innych rozdziałach) sprawia wrażenie, że został tak skonstruowany, aby zwiększyć ilość stron dysertacji. Służą temu też (irytujące) kilkuliniowe spacje pomiędzy rozdziałami oraz podrozdziałami, a w przypadku tego rozdziału, również spacje pomiędzy opisami poszczególnych etapów; Etap1, Etap 2… Wrażenie to potęgują też zdjęcia, z absurdalnie dużymi spacjami, pod podpisami. W przypadku omawianego rozdziału, uderza również zamiłowanie autorki do zdjęć boi dekompresyjnej; fakt zaobserwowany również w poprzedniej recenzji.

Kolejny rozdział dysertacji 5. *Badania podwodne w obrębie Nojpeten (Gwatemala)* zawiera informacje dotyczące zarówno samego jeziora, jak i wyjaśnia (a przynajmniej stara się to zrobić) potrzeby i znaczenia badań na tym akwenie. Dalsza część (podrozdział 5.1 *Cele projektu i problemy badawcze*) wzbudza niejakie zdziwienie jako, że omawia zagadnienia (cele, problemy badawcze) które zostały naświetlone, acz w sposób bardzo pobieżny, we wstępie. Jednakże w przypadku podrozdziału 5.1 nie można stwierdzić, aby tekst uzupełniał w sposób istotny wcześniejsze informacje, zawarte we wstępie oraz rozdziale 1; część 1.4.3. „III etap konkwisty: kontakty handlowe i militarne" (str. 31 – 33). W kolejnych częściach tego samego podrozdziału (5.1.1. *Sezon pierwszy*, 5.1.2. *Sezon drugi*, 5.1.3. *Sezon trzeci*) znajduje się opis prac wykonanych w kolejnych sezonach badawczych, wraz z informacją o ilości i rodzaju zarejestrowanych artefaktów.

Jak podkreśla sama autorka, z uwagi na specyfikę badań podwodnych, praktycznie wszystkie zarejestrowane artefakty nie posiadały kontekstu. Wyjątkiem był depozyt znaleziony (według autorki zadokumentowany) *in situ*, acz brak jest informacji w jakim kontekście. Jednocześnie, wydaje się daleko idącą nadinterpretacją, próba powiązania pojedynczego zabytku kamiennego (PASML 001), zdefiniowanego jako część buławy majańskiej, z krwawą bitwą stoczoną na wodach jeziora w roku 1697. Niewątpliwie, zadeklarowany we wstępie i kilkakrotnie powtarzany cel pracy, jaką miało być dokładne określenie miejsca wspomnianej bitwy, w żadnym wypadku nie został osiągnięty. Nie neguję, że istniejące procedury administracyjne w Gwatemali poważnie utrudniają prace badawcze -zjawisko powszechne również w innych krajach kontynentu- ale fakt pozostaje faktem.

Kolejny rozdział 6. *Wyniki badań* jest zestawieniem i opisem artefaktów wyeksplorowanych w poszczególnych sektorach badań. Zarejestrowane materiały, zestawione według materiału z którego zostały wykonane, są opisane w porządku chronologicznym, począwszy od późnego okresu preklasycznego i okresu protoklasycznego (6.1) po okres kolonialny oraz okres historyczny (6.11., 6.12.). Oddzielną grupę tworzą zabytki o nieokreślonej chronologii (6.13). Całość uzupełniają informacje odnośnie znajdujących się w literaturze analogii.

Jednak, w tym miejscu rodzi się pytanie odnośnie chronologii materiałów okresu kolonialnego i okresu historycznego, a także ich pozycji czasowej w stosunku do postulowanej przez autorkę chronologii, obejmującej tzw. okres kontaktu i okres kolonialny. Pragnę też zwrócić uwagę, że sam tytuł rozdziału (Wyniki badań) jest dalece mylący. W tym przypadku bardziej zasadnym byłby tytuł *Katalog zabytków* lub *Katalog pozyskanych materiałów*. Zastrzeżenia budzą też rysunki niektórych artefaktów kamiennych (ostrzy), w żadnym wypadku nie odpowiadające standardom przyjętym w archeologii (strony: 224-226). Jest to o tyle zastanawiające, że zastrzeżenia te pojawiły się już we wcześniejszej recenzji dysertacji Pani magister Magdaleny Krzemień. Uderzającym jest też dbałość autorki o „zagospodarowanie" jak największej ilości stron.

Rozdziałem omawiającym wyniki przeprowadzonych badań oraz zawierającym interpretację materiałów, jest niewątpliwie rozdział 7. *Analiza i interpretacja sektorów I i VII*. Niewątpliwie tytuł jest mylący i powinien brzmieć „Analiza i interpretacja materiałów z sektorów I oraz VII". Niemniej jednak, autorka dokonała tutaj szczegółowej analizy pozyskanego materiału zabytkowego i porównała go z innymi zabytkami o pewnej proweniencji, zarejestrowanymi na poszczególnych obszarach, zamieszkanych przez Majów.

Pozwoliło to jej przedstawić konkluzję dotyczącą funkcji i charakteru zarejestrowanych podczas badań w Petén Itzá zabytków, jak również konkluzję odnośnie postulowanej hipotezy, że obszar rozciągający się na północ od Nojpeten był użytkowany przez Majów do celów rytualnych. Jednocześnie autorka podjęła się niewdzięcznego zadania interpretacji pojedynczych artefaktów (podrozdział 7.1 *Brak kontekstu i problemy interpretacyjne*), zarejestrowanych w Petén Itzá, a zdających się pochodzić ze stosunkowo odległych obszarów, jak to jest w przypadku muszli *Triplofusus papillosus*, pochodzącej z Morza Karaibskiego. Ten sam problem dotyczy, znalezionego w wodach jeziora, materiału osteologicznego, czy też ostrzy włóczni i przypuszczalnej głowicy buławy majańskiej.

Kolejny rozdział (8. *Petén Itzá na tle innych stanowisk podwodnych*) w pierwszym rzędzie skupia się na porównaniu materiałów z Petén Itzá ze znaleziskami pochodzącymi ze słynnej studni ofiar w Chichén Itzá (zwracam uwagę, że tak wygląda poprawna pisownia). Autorce udało się powiązać pewną grupę zabytków pozyskanych podczas jej badań z zabytkami pochodzącymi z Chichén Itzá, co w dużej mierze podbudowuje jej koncepcję o rytualnym charakterze znalezisk zarejestrowanych podczas badań w Petén Itzá. Jednakże należy stwierdzić, że w pewnym miejscu autorka odeszła od meritum zagadnienia, skupiając się na problematyce znaczenia badań podwodnych dla edukacji lokalnych społeczności.

Uważam, że jest to zagadnienie niewątpliwie istotne, ale jego miejsce widziałbym w podsumowaniu pracy. Jednakże nie odmawiam autorce prawa do odmiennego zdania. Pragnę też zwrócić uwagę na pewną niezręczność (str. 285) gdy autorka pisze o „napoju bogów" (czekolady) określając drzewo kakaowca właściwego *Theobroma cacao* mianem „drzewa czekoladowego", co niewątpliwie może pobudzać fantazję dzieci, ale jest niewłaściwe/błędne w dysertacji doktorskiej.

Końcowy rozdział (9. *Wnioski*) obejmuje graficznych zestawień wyników poszczególnych etapów badań. Odnajdujemy tu tabelą informującą o ilości zabytków ceramicznych w poszczególnych strefach badawczych oraz wykresy dotyczące podziału chronologicznego materiałów, jak również podziału chronologicznego ceramiki. Następnie autorka ustosunkowuje się do wyników badań dotyczących dwóch podstawowych zagadnień (problemów badawczych), zasygnalizowanych na początku pracy. Czyli użytkowania przez Majów badanego obszaru do celów rytualnych oraz szukania dowodów potwierdzających bitwę, która miała się rozegrać na tym terenie w roku 1697.

W pierwszym przypadku (użytkowanie przez Majów badanego obszaru do celów rytualnych), sam materiał zabytkowy oraz analogie do materiałów pozyskanych ze studni ofiar w Chichén Itzá, jak również materiałów z innych akwenów (Atitlan) zdają się potwierdzać hipotezę badawczą przedstawioną przez doktorantkę. Jednakże w odniesieniu do drugiej hipotezy, szukanie dowodów potwierdzających bitwę w roku 1697, pozyskany materiał zabytkowy, w żadnym wypadku nie można uznać za wystarczający. Ale, sama próba podjęcia się tego zadania była niewątpliwie uzasadniona; jak mawiał klasyk „wynik negatywny jest też wynikiem"

Nie będę się tutaj wdawał w omówienie obszernej bibliografii, map, spisu wykresów i tabel oraz źródeł internetowych. Jednakże pragnę zwrócić uwagę na fakt, że w swoim założeniu dysertacja ma zostać przedstawiona w języku polskim. Tym samym, określenie „spis figur" oraz opisy „figura 1, figura 2… etc." są błędne, fakt na który zwróciłem uwagę w mojej poprzedniej recenzji. Jest to tym bardziej naganne, gdy błąd pojawia się w pracy z zakresu nauk humanistycznych.

Dysertację Pani magister Magdaleny Krzemień, pt. *Badania podwodne w obrębie Nojpeten (Gwatemala) na tle innych stanowisk podwodnych kultury Majów* zamyka rozdział (aneks) będący w zasadzie katalogiem wykonanych prac podwodnych (nurkowania) i podjętego w ich trakcie materiału zabytkowego. Niewątpliwie jest koniecznym umieszczenie tego rodzaju informacji w pracy dotyczącej bardzo specyficznych prac archeologicznych. Jednakże uważam, że bardziej zasadnym wydaje się umieszczenie tego tekstu i materiału ilustracyjnego nie jako aneksu ale jako kolejnego rozdziału będącego uzupełnieniem katalogu, określonego/zatytułowanego przez kandydatkę jako rozdział 6. *Wyniki badań*. Pozwala to czytającemu bezpośrednio zestawić informacje, co niewątpliwie ułatwia zrozumienie tekstu i argumentacji autorki.

Kończąc omawianie układu i zawartości merytorycznej pracy pragnę zwrócić uwagę, że tekst dysertacji nadal wymaga wnikliwej korekty językowej, tak pod względem stylu, jak i interpunkcji. Zauważa się szereg błędów, które niewątpliwie zostały podkreślone na czerwono tak w programie Word, jak i innych programach. Prawdopodobnie, z uwagi na znajdującą się w tekście dużą ilość nazw obcojęzycznych (również podkreślanych na czerwono), autorka przeszła nad tym faktem do porządku dziennego.

Jednocześnie stwierdzam, że autorka nie uniknęła wielu błędów, zarówno jeżeli chodzi o sam układ pracy, jasność i logikę przekazu, jak również zawartość (treść) niektórych rozdziałów. Jednakże nie mogę negować dużego potencjału informacyjnego dysertacji oraz faktu, że w dużej mierze ma ona charakter prekursorski, stanowiąc olbrzymie źródło wiedzy na temat metodyki badań podwodnych na obszarze Mezoameryki, jak również możliwości i problemów interpretacjnych pozyskanych materiałów.

Z tego też względu –pomimo uwag i poważnych zastrzeżeń- **oceniam, że praca Pani magister Magdaleny Krzemień spełnia wymogi dysertacji doktorskiej**. Jednocześnie oczekuję, że przedstawione przeze mnie krytyczne uwagi zostaną uwzględnione w trakcie prac redakcyjnych oraz przygotowywania manuskryptu do publikacji.

Zgodnie z obowiązująca procedurą, zwracam się do Wysokiej Komisji z wnioskiem, aby dopuściła Panią magister Magdalenę Krzemień do kolejnego etapu przewodu doktorskiego.

Atico, południowe Peru, 25.11.2024

Prof. dr hab. Józef Szykulski

Signed by /
Podpisano przez:

Józef Szykulski
Uniwersytet
Wrocławski

Date / Data:
2024-11-26 07:31